

Tankar om straffrätt och politik

Av justitierådet STEFAN JOHANSSON

Det har funnits en kontinuerlig utveckling under lång tid där straffrätten allt mer kommit att användas proaktivt och instrumentellt. Men det finns svårigheter i att använda en viss brottslighet för att stöpa om ett större system, och om man inte längre håller fast vid utgångspunkten att man inte ska ta i mer nödvändigt lämnas fältet öppet för en ständig spiral av straffhöjningar.

Från mitten/slutet av 1980-talet har politiken blivit allt mer intresserad av straffrätten som ett politiskt styrmedel. Orsakerna är många och man kan ha olika uppfattningar om vad som har varit mest avgörande för denna utveckling.

De intressen och värderingar som lyfts fram i Straffreformutredningen är därför inget nytt, de är bara mer tydligt uttalade och det finns en större enighet bland politiska företrädare att det är rätt väg att gå.

Påföljdssystemet är straffrättens infrastruktur. Ska det göras mer grundläggande förändringar krävs mycket starka skäl och bred politisk enighet om vilka principer och intressen det är som ska styra.

Redan när Påföljdsutredningen arbetade fanns det på vissa håll en politisk vilja att på ett betydligt mer direkt sätt använda straffrätten för att åtgärda samhällsproblem samt att straffnivåerna behövde höjas rejält för att de skulle ligga i linje med vad som angavs vara den allmänna folkviljan och brottsoffrets behov av upprättelse.

Det var synd att mycket av detta fortfarande låg under ytan och inte var uttalat när Påföljdsutredningen genomförde sitt uppdrag. Jag tror att omständigheterna då hade varit sådana att utredningen hade haft en ärlig chans att skapa ett system som hade haft möjlighet att stå sig över tid.

Sedan Påföljdsutredningen lämnade sina förslag har mycket hänt. Det grova och dödliga våldet inom kriminella nätverk har exploderat och barn utnyttjas för att utföra allvarliga brott på ett helt annat sätt än tidigare.

Självklart kan man som politiker inte sitta på händerna då. Oavsett orsakerna till utvecklingen och att det behöver vidtas genomgripande åtgärder på en mängd politikområden måste man genomföra kraftfulla straffrättsliga och straffprocessuella åtgärder som tar sikte på den brottsligheten.

Men det finns uppenbara risker med att låta en viss typ av brottslighet, även om den är synnerligen allvarlig, påverka själva fundamenten för hela påföljdssystemet, som ju omfattar så mycket mer.

Att brottets allvar ska uttryckas i ett straffvärde och att systemet ska grundas på proportionalitet och ekvivalens säger ingenting om var den

generella straffnivån ska ligga. Straffnivån och i slutändan straffvärdet måste därför förankras i något.

Det fanns inte 1989 och finns inte heller nu några empiriska belägg för att fängelsestraff i någon egentlig mening kan påverka brottsligheten.

Dessutom är det väldigt dyrt.

Och när det gäller allmänhetens uppfattning om vad som är en rimlig straffnivå visar undersökningar att kunskapen om vilka straff som faktiskt döms ut är mycket begränsad och att ju närmare man kommer ett verkligt fall desto mildare blir "allmänheten" i sina bedömningar, ofta mildare än befintlig praxis.

Att straffnivåerna hittills har förankrats i humanitetsprincipen har därför goda skäl för sig.

Om man i praktiken kastar loss från humanitetsprincipen och tillmäter fängelsestraff ett egenvärde i sig — på så sätt att straffnivåer och straffvärden mer ska bestämmas utifrån vad som anses nödvändigt för att minska brottsligheten, för att skydda samhället, vara ett instrument för att tillgodose vad som anses vara allmänhetens uppfattning om rimliga straffnivåer samt i ännu större utsträckning ge brottsoffret upprättelse — tror jag att man ger sig ut på en riskfylld seglats.

Rent systematiskt kan man fundera på hur den här typen av intressen ska beaktas vid utformningen av straffnivåerna och bedömningen av straffvärdet, om man även fortsättningsvis ska hålla fast vid att det är gärningens skada, fara eller kränkning samt gärningspersonens skuld som ska bestämma straffvärdet.

Och om man inte längre håller fast vid utgångspunkten att man inte ska ta i mer nödvändigt lämnas fältet öppet för en ständig spiral av straffhöjningar. Detta särskilt eftersom den som säger att man kan minska brottsligheten genom höjda straff inte kan göra något annat än att höja straffen ännu mer om brottsligheten inte sjunker av redan genomförda straffhöjningar.